

SPLIT, panorama s Dioklecijanovom palačom

stvom (*Barun Trenk*, 1915; *Izložba stoke u Zagrebu*, 1933; *Kanonik Janko Barle*, 1939). Slikao je vedute i arhit. spomenike Zagreba i Dalmacije.

LIT.: V. Zlamalik, I. Memorijal Ive Kerdića (katalog), Osijek – Zagreb 1980.

P. C.

SPILA, špilja kraj Nakovana na poluotoku Pelješcu. Arheol. nalazi potječu iz razdoblja od mlađega kamenog (hvarska kultura) do željeznoga doba. Osobitosti kanelirane keramike iz eneolitičkoga sloja bile su povod pojedinim autorima da govore o posebnoj kulturi (tzv. pelješkoj ili nakovanskoj).

LIT.: N. Petrić, Prehistorijske kulture Pelješca, Pelješki zbornik (Zagreb), 1976, 1. – S. Dimitrijević, Problem eneolita na istočnoj jadranskoj obali, u knjizi: Praistorija jugoslavenskih zemalja, III, Sarajevo 1979.

B. Čk.

SPILAN (Spiljon), ostaci kasnoant. utvrde povrh Župe kraj Dubrovnika. Unutar zidova su tragovi nekih građevina, među kojima i jedne crkve (otkopani dijelovi pluteja i oltarne pregrade). Otkriveno je i nekoliko grobova, te ulomaka keramike iz prapovijesti i sr. vijeka. Vjerojatno je riječ o ilir. i mlađoj rim. utvrdi u vanjskome obrambenom pojasu ant. Epidaura.

SPLISKA, selo na S obali otoka Brača. Nastalo je u XVI. st., kada je obitelj Cerinić-Cerineo iz susjednoga sela Škripa podignula 1577. u njezinoj uvali kaštel u renesansnome slogu; to je jedan od važnijih bračkih građevnih sklopova iz XVI. st. U kaštelu se čuvaju slike *Madona s djetetom* (Bernardino dei Conti, oko 1450–1522) i portret viteza Maura Cerinića Morrusa (prva pol. XVI. st.). Na drvenome polikromiranom glavnom oltaru u župnoj crkvi nalazi se slika *Majka Božja sa svecima* sa signaturom Leandra Bassana. — Iznad sela se nalaze rim. kamenolomi iz doba cara Dioklecijana; u kamenolomu Rasoha uklesan je u stijeni potkraj III. ili poč. IV. st. Heraklov lik, a u luci su nađeni kameni blokovi i starokršč. reljefi na mjestu gdje se ukrcavao kamen na lađe. U blizini se nalazi i ruševna starokršč. crkva Sv. Jadre (Sv. Andrije).

LIT.: D. Vrsalović, D. Domančić i K. Prijatelj, Kulturni spomenici otoka Brača, Brački zbornik, IV, Zagreb 1960. — I. Fisković, O ranokrščanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti, Arheološki radovi i rasprave, 1982, 8–9.

N. B. B.

SPLIT, grad u Dalmaciji. Među najstarije nalaze na splitskome poluotoku pripada eneolitička ostava zlatnih predmeta (oko ← 2000), pronađena na

uzvisini Gripama. U brončano i željezno doba na tome se lok. vjerojatno nalazila prapov. utvrda (gradina). Gradinsko se naselje naslućuje na J padinama Marjana u toponimu *Kasljuni*. Najstarije naselje ilir. Delmata bilo je vjerojatno smješteno uz J uvalu splitskoga poluotoka.

Na osnovi srednjovj. toponima *Aspalathos* u dijelu historiografije i onomastike prihvaćena je pretpostavka o grčkom naselju, nazvanom po istoimenoj biljci, iz kojega bi nastalo i ime današnjega grada (*Aspalathos-Spalatum-Split*). U razdoblju rim. vladavine splitski je poluotok dio prigradskoga prostora *Salone* (→ *Solin*). Izgradnja ceste i parcelacija zemlje (centurijacija) ostavile su tragove u međama, putovima i nekim ulicama današnjega Splita. Toponim *Spalatum* (možda na mjestu starijega ilir. i grč. naselja) ubilježeno je na Tabuli Peutingeriani na kojoj je ucrtan i Dijanin hram; ostaci temelja još postoje na rtu Marjana. Na različitim položajima na poluotoku (Poljud, Neslanovac, Sutrovice), ostaci su gospodarskih zgrada. Među nadgrobnim se spomenicima ističe ara Lucija Granija Proklina, pronađena u predjelu Blatine.

Najvrednije naslijeđe iz rim. razdoblja je → *Dioklecijanova palača* (oko 300. god.). Poslije Dioklecijanove smrti 316. palača ostaje u posjedu rimske države; krajem IV. st. u njoj se spominje radionica sukna, a tamo je našao zaštitu i pretposljednji rim. car Julije Nepos, svrgnut s prijestolja 475. U tome se razdoblju (IV–VI. st.) pojavljuje kršćanstvo i na splitskome poluotoku, koji je tada teritorij Salone, velike kršč. metropole. Ostaci ili tragovi starokršč. crkava nalaze se na različitim položajima u okolici Splita. Najviše je ostataka očuvala bazilika Sv. Lovre u Stobreču, trobrodna crkva s transeptom i upisanom apsidom. S od Dioklecijanove palače otkriveni su ostaci dviju starokršč. crkava, od kojih je zap. vjerojatno memorija, a istočna trobrodna jednoapsidna bazilika (IV–V. st.), koja se u sr. vijeku spominje pod imenom Sv. Andrije, kao »oslikana bazilika«. Na I obroncima Marjana, pokraj same luke, nešto mlađa crkva Sv. Frane također je kasnoant. postanka. Bila je posvećena Sv. Feliks, imala je veliku poligonalnu krstionicu, a iz nje je i čuveni sarkofag s prikazom prelaska Židova preko Crvenoga mora. I crkva Sv. Marije u Špinutu je kasnoant. postanka pa nema dvojbe o gustome rasporedu najstarijih kršč. bogomolja oko grada. Na poluotočiću Sustipanu postojalo je starokršč. groblje i, vjero-

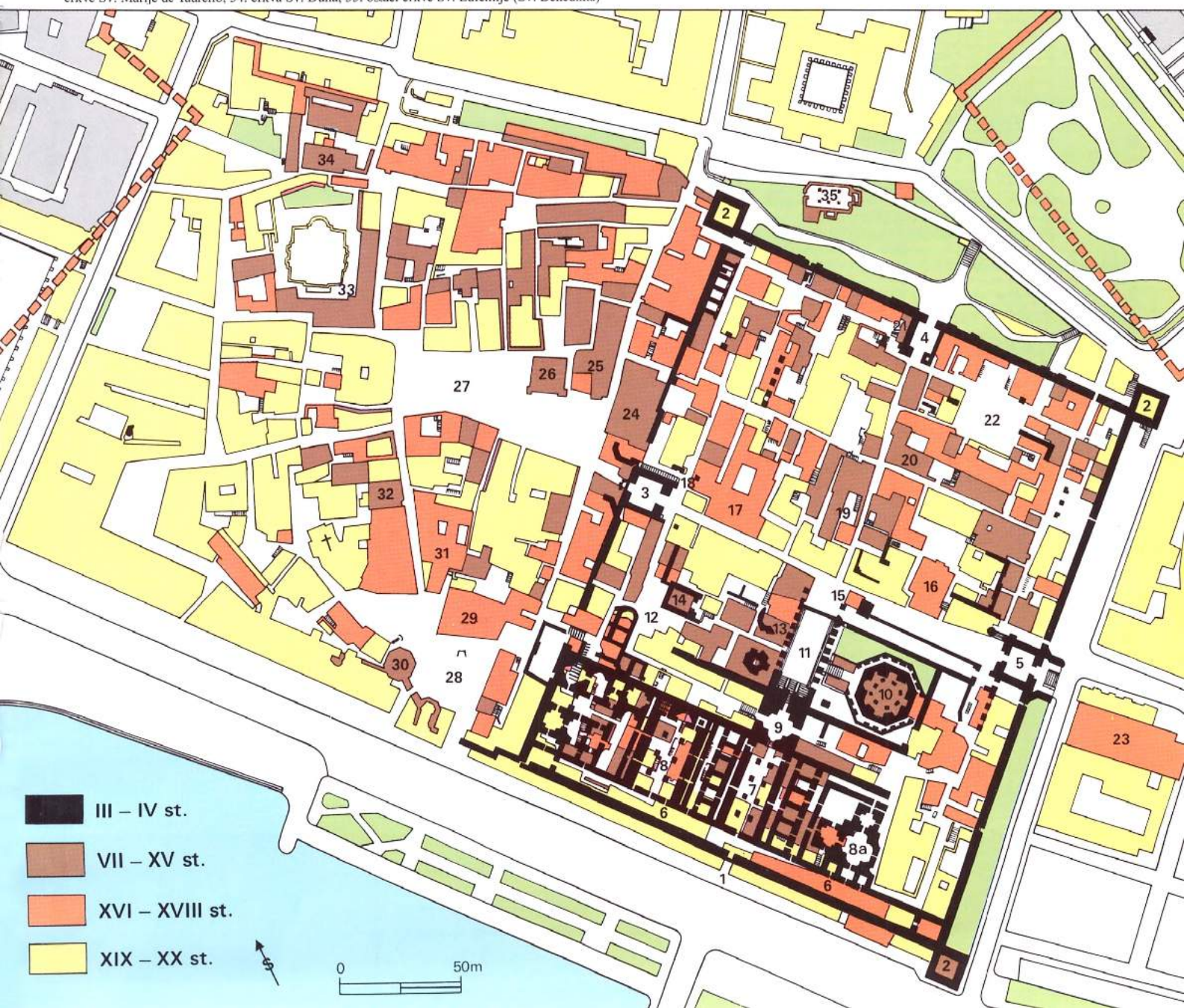
jatno, crkva sagrađena prije velike ranosrednjovj. bazilike, a skromniji ostaci starokršč. crkve Sv. Kuzme i Damjana nalaze se u predjelu Trstenik.

Rušenje Salone u avarsko-slav. naletu u VII. st. znatno je utjecalo i na razvitak splitskoga poluotoka. Dioklecijanov palača sa svojim još uvijek jakim zidinama i očuvanim zgradama, primivši dio stanovništva porušene Salone, pretvorena je u srednjovj. grad Split. Legitimnost grada potvrđena je preustrojem solinske crkve, koju je, prema svjedočenju Tome Arhidakona, proveo Ivan Ravenjanin, prvi splitski nadbiskup. U prvoj fazi razvika srednjovj. je S. bio smješten u okvirima Dioklecijanove palače, kojoj su svi gl. dijelovi preuzeli funkcije novoga grada. Zidine i vrata postali su dio gradskoga obrambenoga sustava, peristil je postao gradskim trgom, Dioklecijanov je mauzolej pretvoren u katedralu, posvećenu Sv. Mariji (ubrzo je u njoj prevladao kult Sv. Dujma, zaštitnika grada). Stražarski hodnik nad Sjevernim vratima pretvoren je u predromaničku crkvicu Sv. Martina, od koje je očuvan bačvasti svod, tranzene, nadvratnik i cjelovita oltarna pregrada iz XI. st. Na isti je način preuređen i stražarski hodnik nad unutrašnjim ulazom Zapadnih vrata u crkvu Gospe od zvonika (izvorno Sv. Teodora), od koje su ostali križnokupolni svodovi, dio oltarne pregrade, te u cjelini očuvan zvonik, najstariji u gradu (kraj XI. st.). Sličan se zvonik nalazio sve do poč. XIX. st. nad pravokutnim hramom, koji je

pretvoren u srednjovj. krstionicu (crtež L. F. Cassasa iz 1782). U kripti hrama nalazila se ranosrednjovj. crkva Sv. Tome, a u gornjem je prostoru postavljen kršni zdenac (najkasnije u XII. st.). Jedna od prizemnih dvorana Dioklecijanove palače preuređena je u srednjovj. turnjačnicu. Na nekoliko mjesta unutar palače očuvani su ostaci stambenih kuća s obilježjima predromaničke arhitekture; kuća I od vestibula (danas Urbanistički zavod Dalmacije) pripada osebujnom tipu jednočelijske kuće s radionicom u prizemlju i stambenim prostorima na katu, kojemu se prilazilo vanjskim stubištem (balaturom), i s kuhinjom u potkrovlju. Istome je tipu pripadala nešto raščlanjenija kuća u Arhidakonovoj ulici, od koje je očuvana bifora (u Muzeju grada), ukrašena pletenim motivima.

Širenje grada u ranome sr. vijeku započelo je izgradnjom predgrada. Najstarije su građevine na tome prostoru crkve, od kojih Sv. Mihovil »na obali« svojom osnovom jednobrodne građevine sa širokom apsidom nastavlja tradiciju starokršč. arhitekture. Od crkve Sv. Julijane u Marulićevoj ul. očuvana je u cjelini polukružna apsida, dok su od crkve Sv. Lovre, po kojoj je municipalni trg dobio ime, i od Sv. Marije de Taurello ostali ulomci oltarnih pregrada. Blizu sjeverozap. kule palače sagrađena je predromanička crkva Sv. Eufemije (Sv. Benedikta), koja je 1069. uklopljena u ženski benediktinski samostan. Od crkve su ostali samo donji slojevi zida,

SPLIT, plan užega središta grada (s Dioklecijanovom palačom) i kronološki prikaz gradnje: 1. Južna vrata, 2. kule, 3. Zapadna vrata, 4. Sjeverna (»Zlatna«) vrata, 5. Istočna vrata, 6. kriptopostik, 7. središnja dvorana Dioklecijanov stana, 8. velika dvorana Dioklecijanov stana, 8a. blagovaonica (triklinij), 9. vestibul, 10. Dioklecijanov mauzolej (danas katedrala Sv. Dujma), 11. peristil, 12. ostaci terma, 13. ostaci Venerina hrama, 14. Jupiterov hram (danas krstionica), 15. crkva Sv. Roka, 16. crkva Sv. Filipa, 17. palača Cindro, 18. crkva Gospe od zvonika, 19. palača Agubio, 20. Papalićeva palača (danas Muzej grada), 21. crkva Sv. Martina, 22. Carrarina poljana, 23. crkva Sv. Dominika, 24. palača Cambi, 25. palača Karepić, 26. stara gradska vijećnica (danas Etnografski muzej), 27. Narodni trg, 28. Trg braće Radić, 29. palača Milesi, 30. gradski kaštel, 31. palača Tartaglia, 32. Mala Papalićeva palača, 33. ostaci crkve Sv. Marije de Taurello, 34. crkva Sv. Duha, 35. ostaci crkve Sv. Eufemije (Sv. Benedikta)

ali je prema starim nacrtima poznat cjelovit oblik trobrodne bazilike s upisanim transeptom, iznad kojega je stajala kupola na kružnome tamburu. I od grada nalazila se crkva Sv. Petra, jezgra staroga predgrađa Lučac, od koje je ostao zabat oltarne pregrade (u Arheološkomu muzeju). U predgrađu Veli Varoš najstarija je predromanička crkva Sv. Mikule u obliku križa u pravokutnu tijelu, izrazito bizantskih utjecaja, s četiri stupa što nose uzdužni bačvasti svod i transept (oko XI. st.). U XII. je st. crkvi dograđen romanički portal i postavljena oltarna pregrada, a prvotna je kupola zamijenjena niskim zvonikom koji je obnovljen u restauratorskim radovima 1949. Na JZ rtu splitske luke preživljava u sklopu benediktinskoga samostana velika trobrodna bazilika Sv. Stjepana s polukružnom apsidom i nartekсом. U postojećoj maloj crkvi iz XIX. st. očuvano je šest stupova iz Dioklecijanove palače, upotrijebljenih i u srednjovj. bazilici. Na Z je rtu Marjana predromanička crkva Sv. Jurja (oko X. st.), jednobrodna građevina s polukružnom apsidom, kojoj je izvorni bačvasti svod zamijenjen šiljastim gotičkim svodom. Na S strani splitskoga poluotoka odlično je očuvana predromanička crkva Sv. Trojice (oko IX. st.), najvredniji primjer osebujnoga centralnog tipa šesterolisne osnove (kupola obnovljena 1971). U predjelu Sućidar istraženi su ostaci predromaničke crkvice Sv. Izidora, jednobrodne građevine s polukružnom apsidom, raščlanjene leznama u unutrašnjosti. — Predromaničku skulpturu i njezin razvitak pokazuju sarkofazi i oltarne pregrade. Najstariji je sarkofag nadbiskupa Ivana (danas u krstionici) s motivom prekrštenih ljliljana. Na njega se tipski nadovezuje sarkofag priora Petra u vanjskome hodniku katedrale, ukrašen već sasvim u duhu pleterne plastike. Sarkofag nadbiskupa Ivana II (X. st.) ukrašen je karakterističnim motivom križeva i palmeta uokvirenih arkadama, kakav se pojavljuje i na pluteju iz Sv. Mihovila (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika). Raznovrsni pleterni motivi nalaze se i na pločama oltarne pregrade od kojih je naknadno sastavljen kršni zdenac u krstionici. Među njima je i plutej s prikazom sjedećega lika vladara, kojemu je podrijetlo još uvijek sporno (katedrala u Splitu ili krunidbena bazilika u Solinu), isto kao i ikonografija (kralj Zvonimir ili Krist), ali je stilski definiran u okviru tzv. zadarsko-splitske skupine skulptura iz XI. st. — Predromaničkoj umjetnosti pripadaju iluminacije u → *Splitskom evanđelistaru* (VI—VIII. st.) i križevi u Riznici katedrale.

Poslije pada države hrv. vladara S. ulazi u sastav Ugarsko-Hrvatske Kraljevine sa statusom autonomnoga grada, podložnoga samo vrhovnoj vlasti kralja. Autonomni je status utjecao na privredni, demografski i prostorni rast, te se S. iz okvira Dioklecijanove palače širio prema zapadu, najprije postupnim povećanjem Z predgrađa, koje u XIV. st. biva zaokruženo čvrstim zidinama i postaje ravnopravni dio grada. U staroj je jezgri nastavljen preobražaj ant. palače gradnjom romaničkih i gotičkih kuća, koje obrubljuju uske ulice što slijede ant. uličnu shemu. Uključenjem nekadašnjega Z predgrađa u gradsko područje, peristil ostaje samo crkveni trg (Trg Sv. Dujma), a Trg Sv. Lovre postaje municipalnim središtem na kojemu se u XV. st. gradi komunalna i kneževa palača. Ulična se mreža Z dijela grada djelomično nadovezuje na Dioklecijanovu palaču, a djelomično na prethodnu rim. centurijaciju.

Osnovnu značajku arhitekturi toga razdoblja daju mnogobrojne romaničke stambene kuće unutar i izvan palače, koje uglavnom slijede već spomenuti tip jednočelijske zgrade s prodavaonicama ili radionicama u prizemlju i stanovima na katu. Raskošni je primjer složenijega tipa palača kraj Zlatnih vrata (Dioklecijanova ulica). Nekoliko romaničkih palača pripada razvijenijem tipu sa širokim pročeljima raščlanjenim biforama i prozorima (palača Luccari u Ul. Sv. Ivana, zgrada današnjega hotela »Central«). Kasnoromanička palača Ciprianis (1394), koja se nalazi izvan Zapadnih vrata, ima na pročelju dvije heksafore s dvostrukim stupovima. — Glavni je urbani naglasak romaničkome Splitu davao zvonik katedrale, započet u XII. st., što ga grafički izvori poč. XV. st. prikazuju kao završenu građevinu. Krajem XV. i poč. XVI. st. zvonik je povišen i završen gotičko-renesansnim gornjim katom; izgrađen u formalnim stilskim okvirima romanike, vitkošću i perforiranošću svojih ploha najavljuje gotiku. — Romaničkoga su stila skulpture sa životinjskim likovima na zvoniku katedrale, na kojemu su uzidani i duboki reljefi s likovima svetaca Staša, Dujma i Petra, rustični rad majstora Otta iz XIII. st., te kompozicije »Rođenja« i »Navještenja«, koje se pripisuju krugu trogirskoga majstora Radovana. U unutrašnjosti katedrale ističe se svojom plastičnošću

PROTIRON DIKLECIJANOVE PALAČE

romanička propovjedaonica. Katedrala ima i vrlo vrijedna ostvarenja drvene skulpture: vratnice, koje je 1214. izradio majstor A. Buvina i koraška sjedala izrezbarena sred. XIII. st., koja u bogatoj ornamentici i ikonografiji pokazuju utjecaje lombardijske romanike, Bizanta i islam. dekoracije. Iz crkve Sv. Luke potječe oslikani drveni reljef s prikazom triju svetih zaštitnika (Riznica katedrale). — Slikarstvo romanike zastupano je ikonama iz XIII. st. (iz crkava Gospe od zvonika, Sustipana i Gospe od Žnjana, sada sve u Riznici katedrale) te veoma izražajnim raspelom u samostanu Sv. Klare. Adriobizantinske osobine osim triptiha iz Arheološkoga muzeja pokazuju i primjeri knjiškoga slikarstva u Riznici katedrale, kao što su *Misal* s kraja XII. st. i svezak Origenove rasprave »*Super exodum*« s mnogobrojnim inicijalima.

CRKVA SV. MIKULE U VELOME VAROŠU

ISTOČNA VRATA DIOKLECIJANOVE PALAČE I KATEDRALA

U Riznici katedrale su i dragocjeni romanički crkv. predmeti: korice misala i evanđelistara, te srebrne glave i poprsja — relikvijari mjesnih svetaca.

Rana se gotika pojavljuje u Splitu u XIV. st., i to u stambenim i crkv. zgradama prijelaznoga romaničko-gotičkoga stila. Najviše dolazi do izražaja u portalima palača i kuća s blago zašiljenim lukom. *Franjevački samostan* zap. od grada pokazuje u svojem klaustru osobine prijelaznoga stila, dok je *dominikanski samostan* ist. od grada višekratnim pregradnjama sasvim izgubio svoj izvorni izgled. — Gotika je u skulpturi zastupana drvenim raspelima u katedrali i u crkvi Sv. Klare, a u umjetničkom obrtu likovima s oltarne pale i drugim liturgijskim

predmetima iz Riznice. *Hrvojev Misal* (danas u Carigradu), izrađen 1403—04. za crkvu Sv. Mihovila istaknuto je djelo gotičkoga knjiškog slikarstva.

Punu afirmaciju postiže gotika u Splitu u svojem kasnom razdoblju, poslije mlet. osvajanja grada 1420, te nosi izrazite oznake venec. tzv. cvjetnoga stila. U prvome razdoblju duge, četiristoljetne mlet. uprave grad pojačava svoju obranu gradnjom kaštela 1435. Od prvotne građevine okružene zidovima i izbočene prema moru ostale su očuvane dvije velike kule. U tome razdoblju dolazi i do mjestimičnoga preustroja gradskoga tkiva gradnjom plemićkih palača s unutrašnjim dvorištem i prizemnom

ROMANIČKA KULA S RENESANSNIM SATOM I RANOSREDNJOVJEKOVNI ZVONIK CRKVE GOSPE OD ZVONIKA

ložom. Neke je od tih palača gradio Juraj Dalmatinac. Obilježje njegove umjetnosti ima *Papalićeva palača* (Muzej grada), tzv. *Mala Papalićeva palača*, u kojoj je Juraj adaptirao stariji romanički i ranogotički kompleks, te zap. krilo palače kraj Zlatnih vrata. *Arniova kapela* iz 1448. ima već oznake ranorenesansne arhitekture; Jurjev oltarni sarkofag predstavljen je u kapeli odljevom, a izvornik se nalazi u Kaštelu Lukšiću. U prijelaznim gotičko-renesansnim oblicima sagrađena je i palača *Agubio* u Dioklecijanovoj ulici. Najreprezentativniji kasnogotički arhit. sklop nalazio se na Narodnome trgu; osim očuvane *Vijećnice* sastojao se od drugih dijelova Komunalne i Kneževe palače i imao druge sadržaje (staro kazalište, gradski zatvor); porušen je 1821. Gotičke i ranorenesansne oblike pokazuje i sklop franjevačkoga samostana na Poljudu. — Kasnogotička skulptura zastupana je u splitskoj katedrali dvama bočnim oltarima, uokvirenima monumentalnim ciborijima. Južni, posvećen Sv. Dujmu, oblikovao je 1427. Bonino iz Milana, a sjev. oltar Sv. Staša izradio je 1448. Juraj Dalmatinac. — U slikarstvu kasne gotike prednjače domaći majstori Dujam Vušković i Ivan Petrov, koji 1428—29. rade freske na oltarnome ciboriju Sv. Dujma u katedrali. U Splitu je djelovao i Blaž Jurjev (slikano raspelo u crkvi Sv. Frane). Kasnogotički liturgijski predmeti čuvaju se u Rizićnici katedrale.

Kada su se u XVI. st. Turci primaknuli gradu, S. je pojačao svoje utvrde. U arhitekturi se pojavljuju renesansne kuće i palače, među kojima se ističe palača *Karepić* na Narodnome trgu; nadograđuju se i adaptiraju starije

PORTAL PAPALIĆEVE PALAČE

zgrade, a među njima se kompozicijom i vještím prilagođivanjem antičkom peristilu osobito ističe palača *Grisogono-Cipci*, koja ukrasnim elementima prozora i središnje bifore pokazuje sličnosti s radovima Nikole Firentinca ili njegove škole. Renesansnih su značajki reljefi A. Alešija (na Marjanu i u Galeriji umjetnina), a Firentinčevu krugu pripisuje se luneta crkve Sv. Duha i kip Majke Božje s djetetom na sjev. gradskim zidinama (1503). O djelovanju mnogih kipara, klesara, zlatara i drugih majstora u Splitu svjedoče i mnogobrojni arhivski podaci. Renesansnom razdoblju pripadaju nadgrobne ploče samostana u Poljudu, među kojima su i one s likovima Tome Nigrisa i Katarine Žuvić. U Poljudu su i slike tal. majstora Lorenza Lotta (portret Tome Nigrisa) i poliptih Girolama da Santacrocea (1549) s osobito zanimljivim detaljem modela grada u ruci splitskoga patrona.

U XVII. st., u doba najveće tur. opasnosti, Split je najviše zaokupljen svojom obranom. Po projektu mlet. inženjera I. Contija izgrađuje se 1660—75. novi sustav poligonalnih utvrda, koje u kružnome segmentu zaokružuju čitav grad od JZ do JJ obale luke. Izvan toga sustava zasebnim poligonalnim bastionima brani se JJ rt Bačvice i već otprije uzvisina Gripe. Jugoist. od Dioklecijanove palače podižu se 1592. lučka skladišta s karantenom — lazaretima. Arhitekturi daju pečat barokne palače, među kojima najrašćeljanija pročelja imaju one obitelji Cindro, Tartaglia i Milesi. U crkv. graditeljstvu prednjače tal. arhitekt F. Melchiori, graditelj crkve Sv. Filipa

PALAČA MILEŠEVIĆ

Nerija, te domaći arhitekt M. Luposignoli, autor neizvedenoga projekta crkve Gospe od zdravlja. U istome se razdoblju razvijaju i pučka predgrađa. Najveće se predgrađe Veli Varoš nakon izgradnje utvrda pomiče prema Z na obronke Marjana i razvija oko crkve Sv. Križa, barokne građevine sa skladnim zvonikom. U Varošu su, kao i u drugim predgrađima (Lučac, Manuš, Dobri), očuvani sklopovi pučke arhitekture znatne ambijentalne vrijednosti. — U kiparstvu baroka, osim stranih majstora kao npr. G. M. Morlaitera, koji 1766—67. radi sjev. oltar Sv. Dujma u katedrali, osebujnim se stilom gotičkih reminiscencija izdvaja franjevac F. Bakotić, koji u samostanu u Poljudu oblikuje ekspresivna drvena raspela. — I u slikarstvu XVII. i XVIII. st. očuvana su djela poznatih tal. autora, npr. Palme Mlađega, ali i domaćih umjetnika, među

KUĆA NAKIĆ, djelo Š. Nakića

kojima su najbolje slike rapskoga slikara M. Ponzonija-Pončuna u katedrali. U franjevačkome samostanu u Poljudu izrađuje 1670—75. fra B. Razmilović minijature zavidnom vještinom. U drugoj pol. XVIII. st. franc. grafičari Ch. L. Clérisseau i L. F. Cassas svojim crtežima Dioklecijanove palače ostavljaju djela umj. i, osobito, dokumentarne vrijednosti.

Poslije prve austr. okupacije (1797—1805) Split je kratko vrijeme pod franc. vlašću (1806—13), koja se osobito u doba maršala Marmonta ogledala u krupnim komunalnim zahvatima (djelomično rušenje zidina, gradnja cesta, obale i perivoja, uređenje rasvjete). Prostorni se rast nastavio i u drugome razdoblju austr. uprave (1813—1918), kada se nastavlja gradnja J luke, a pučka se predgrađa sve više spajaju sa starom

UNUTRAŠNOST CRKVE U KAŠTELETU NA CRIKVINAMA, djelo I. Meštrovića

HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE I CRKVA GOSPE OD ZDRAVLJA

gradskom jezgrom. Potkraj toga razdoblja (1914) izrađen je i prvi poznati urbanistički plan grada.

Arhitekturu u XIX. st. obilježavaju povijesni stilovi, počevši od rijetkih spomenika klasicizma (glorijeta na Sustipanu i stara gimnazija), u okviru kojega djeluje i najistaknutija osobnost u arhitekturi XIX. st. V. Andrić, prvi splitski i dalm. konzervator. Restauracija stare vijećnice ima obilježja neogotike, u oblicima neorenesanse grade se palača Bajamonti, Prokurative i Biskupska palača, a u neobaroknima Kazalište (1893) prema projektu arhitekata Vecchietija i Bezića. Secesija je ostavila najjasnije tragove na kući arhitekta Š. Nakića na Narodnome trgu i u Sumpornome kupalištu (K. Tončić, 1903). – U kiparstvu XIX. st. prvo je ime I. Rendić (nagrobni spomenici V. Mihaljevića i obitelji Katalinić); pod utjecajem romantizma djeluje slikar J. Pavlović, a nešto poslije i realistički portretist V. Draganja; u portretima renoirovskoga ugođaja ostavio je traga i V. Bukovac.

Nakon završetka I. svj. r. grad se sve više širi izvan stare jezgre oko luke, osobito nakon donošenja novoga urbanističkoga plana nizozemskog arhitekta Schürmanna iz 1924. Najistaknutiji su arhitekti toga doba F. Kaliterna, P. Senjanović i J. Kodl, a pri kraju predratnoga razdoblja i zagrebački arhitekt L. Horvat (crkva Gospe od zdravlja). Split je tada druga rezidencija I. Meštrovića, koji je po vlastitoj zamisli dao sagraditi svoju palaču na Mejama, gdje je pohranio mnoge od svojih poznatih kipova, te adaptirao stari sklop Capogrosso i u njemu postavio drvene reljefe i veliko raspelo. B. Dešković od 1921. stalno živi u Splitu, gdje ostavlja mnogobrojne

skulpture životinja u pokretu. U splitskome slikarstvu između dva svj. rata prvo je ime E. Vidović, a istodobno djeluju i priređuju izložbe J. Miše, J. Plančić, I. Job, S. Bonačić, V. Parać. Za vrijeme tal. okupacije priređena je 1943. u Splitu u stanu kipara M. Studina i Ilegalna izložba slika i kipova umjetnika antifašista.

Poslije II. svj. r. Split karakterizira nagli prostorni rast; na I rubu gradske aglomeracije planski je podignuto cijelo novo gradsko područje, tzv. *Split III* (prema projektu arhitekata iz Urbanističkoga instituta Slovenije). – U tome su se razdoblju izvodili opsežni radovi na istraživanju, revitalizaciji i uređenju pov. jezgre s Dioklecijanovom palačom, koja je 1979. upisana u Unescov popis svjetske kulturne baštine.

Uz arhit. realizacije poslijeratnoga Splita vezana su imena L. Perkovića, Z. Lukšića, V. Bombardellija, N. Šegvića, S. Fabrisa, A. Šatare, I. Radića, F. Gotovca, D. Kovačića, S. Rožića, A. Svarčića, J. Rošina i mnogih mladih splitskih arhitekata, kao i stvaralaca iz drugih krajeva, zapaženih i po svojim splitskim radovima kao što su Gradski stadion (B. Magaš), kompleks bazena (I. Antić), Vojna bolnica (A. Ulrich), Sportski centar Gripe (Ž. Janković i S. Rožić). Kiparstvo u tome razdoblju razvijaju Meštrovićev učenik A. Krstulović i mladi kipari A. Midžor, K. Kovačić, K. Hraste, a slikarstvo A. Kaštelančić, J. Knežević, J. Pavić, M. Trebotić, V. Lipovac, V. Bavčević, P. Jakelić, Z. Mihanović, J. Botteri i drugi mladi umjetnici.

Arheološki muzej, najstariji u Hrvatskoj, osn. je 1820; u današnjoj je zgradi smješten od 1920. Sadržava bogatu građu iz prapovijesti, antike i sr.

SPLIT III

KLINIČKA (PRIJE VOJNA) BOLNICA, djelo A. Ulricha

SPLITSKA SLIKARSKA ŠKOLA, oslikano raspelo. Split, samostan Sv. Klare

vijeka, poglavito nalaze iz stare Salone. Muzej ima veliku knjižnicu a od 1878. izdaje svoj stručni časopis »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku«. — *Muzej hrvatskih arheoloških spomenika*, osn. u Kninu 1893, djeluje u Splitu od 1948, u današnjoj novoj zgradi od 1976. Sadržava u Hrvatskoj najbogatiju zbirku ranosrednjovj. umjetnosti VIII—XI. st.; od 1895. izdaje časopis »Starohrvatska prosvjeta«. — *Muzej grada*, osn. 1946, čuva umjetnine i predmete koji prikazuju vojno-političku, društveno-gospodarsku i kulturnu prošlost Splita. U sastavu muzeja uređuje se posebna zbirka slikara E. Vidovića; od 1948. objavljuje »Izdanja Muzeja grada Splita«. — *Etnografski muzej*, osn. 1910, nalazi se u zgradi stare gradske vijećnice; čuva i izlaže etnograf. građu iz cijeloga područja Dalmacije.

Galerija umjetnina, osn. 1931, prikazuje razvoj slikarstva i skulpture na našim prostorima, a najviše umjetnost u Dalmaciji posljednjih stoljeća; objavljuje »Izdanja galerije umjetnina u Splitu«. *Galerija Meštrović* nastala je donacijom I. Meštrovića 1950. *Riznica katedrale* čuva zbirku crkv. umjetnina. *Zbirka samostana na Poljudu*, osn. 1963, čuva iluminirane rukopise, slike, zlatarske i drvorezbarske predmete te nadgrobnice spomenike.

LIT.: L. Jelić, F. Bulić i S. Rutar, Vođa po Spljetu i Solinu, Zadar 1894. — F. Bulić i Lj. Karaman, Palača cara Dioklecijana, Zagreb 1927. — M. Abramić, Tragovi najstarijeg života u Splitu, Hrvatski glasnik, 1939. — Lj. Karaman, O počecima srednjovjekovnog Splita do g. 800, VjHAD, 1940. — K. Prijatelj, Barok u Splitu, Split 1947. — C. Fisković, Umjetnički obrt XV—XVI. st. u Splitu, u knjizi: Zbornik M. Marulića, Zagreb 1950. — Isti, Romaničke kuće u Splitu i Trogiru, SHP, 1952, 2. — D. Kečkemet, Renesansna klesarsko-kiparska djela u Splitu, Prilozi—Dalmacija, 1953. — C. Fisković, Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti, Peristil, 1954, 1. — D. Kečkemet, Splitski kaštel, Anali—Dubrovnik, 1955—56. — Isti, Figuralna skulptura romaničkog zvonika splitske katedrale, Prilozi—Dalmacija, 1955—59. — N. Šegvić, Nekoliko asocijacija o najnovijem arhitektonskom razvitku Splita, Urbs, 1957. — G. Novak, Povijest Splita, I—III, Split 1957—65. — S. Muljačić, Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. i XX. st., u knjizi: Zbornik Društva inženjera i tehničara, Split 1958. — I. Marović, Nekoliko prahistorijskih

nalaza iz Splita i okolice Sinja, VjAHD, 1958. — K. Prijatelj, Splitski slikari XIX. st., Split 1959. — S. Muljačić, Urbanistički razvitak Splita i regulacioni planovi od početka XIX. st. do 1944, Urbs, 1965. — J. Marasović, Glavne faze urbanističkog razvitka splitske aglomeracije, ibid. — J. i T. Marasović, Dioklecijanova palača, Zagreb 1968. — I. Fisković, Prilog poznavanju najstarijih crkvenih spomenika na Marjanu kraj Splita, Anali—Dubrovnik, 1970. — D. Diana, N. Gogala i S. Matijević, Riznica splitske katedrale, Split 1972. — N. Cambi, Starokršćanska klasika i benediktinski kompleks u Stobreču, Split 1974. — T. Marasović i F. Oreb, Obrada graditeljskog nasljeđa u okviru projekta »Splitski poluotok«, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1978. — Ž. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku, VjAHD, 1980. — T. Marasović, Prilog istraživanju transformacije antičke jezgre u ranosrednjovjekovni grad, u knjizi: Gunjačin zbornik, Zagreb 1980. — M. Ivanišević, Andrija Aleši u Splitu, 1448, Kulturna baština, 1981. — Ž. Rapanić, Dva splitska ranosrednjovjekovna sarkofaga, Arheološki radovi i rasprave VIII—IX, Zagreb, 1982. — G. i T. Marasović, Split, ilustrirani vodič, Beograd 1983. — I. Babić, Prostor između Trogira i Splita, Trogir 1984. — I. Fisković, Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj (katalog), Zagreb 1987. — Isti, Srednjovjekovna izgradnja i identitet grada Splita, Kulturna baština, 1989. — Ž. Rapanić, Predromaničko doba u Dalmaciji, Split 1987. — T. Marasović, Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji, Split 1994. — Isti, Dioklecijanova palača u Splitu, Split—Zagreb 1994.

T. Mar.

SPLITSKA SLIKARSKA ŠKOLA, pojam koji obuhvaća skupinu monumentalnih djela očuvanih u Splitu, nastalih u posljednjoj četvrtini XIII. st. Jezgru te zaokružene skupine djela romaničkih stilskih značajki čine ikone Majke Božje sa Sinom iz crkve Gospe od zvonika i iz samostana benediktinki Sv. Marije de Taurello (poznatija po benediktinskoj crkvi na Sustjepanu gdje je nađena) te oslikano raspelo iz samostana redovnica Sv. Klare, a priključuju im se jako oštećeno raspelo iz crkve Sv. Križa u Velome Varošu, raspelo iz crkvice Sv. Luke u istome predgrađu i velika ikona iz crkvice Gospe od Žnjana, nastala vjerojatno u XIV. st. (povrh starije slike istoga sadržaja). Ta djela nedvojbeno govore o postojanju lokalne slikarske radionice zrelih stilskih dometa. Umjetnine su radovi majstora izrazite individualnosti a, premda djelomično vezani uz romaničko slikarstvo Toskane, pripadaju adriabiz. umjetničkoj tradiciji I jadranske obale. Koloristička punoća, usklađenost tonova i crtačka izražajnost tih radova otkriva rijetko dosegnut spoj

SPLITSKA SLIKARSKA ŠKOLA, Gospa od Zvonika. Split, Riznica katedrale

